

PUSTNI ČAS V RAKITOVCU

VIDA ROŽAC

Več kot petsto metrov nad morjem globoko v slovenskem delu Istre leži vas Rakitovec, ki jo na severu obdaja težko prehodni Kraški rob z osemstotakoma Lipnikom in Kavčičem, na jugu pa skoraj šeststo metrov visoki Breg.

Tudi v tem delu Slovenije potekajo te dni živahne priprave za pustno rajanje. Najbolj se ga veselijo otroci, pa tudi možje z radostjo ohranjajo svoja tradicionalna oblačila. Nona Vanca le malce nerga nad tem početjem in pravi: »Še mačkari niso kur su bli an bot!« Nato začne zanosno pripovedovati o starem običaju. Dan po božiču na Sv. Štefana so se fantje zbrali in se dogovorili o organizaciji pustnega rajanja: razdelili so si vloge ter zbrali »kaparo« (določeno vsoto denarja), ki je bila namenjena muzikantu, za nakup vina in druge materialne stroške. »Mačkarali« so se v glavnem fantje. Priprave so potekle v strogi tajnosti.

Izmed svojih članov so izbrali »kapota vseh mačkar« (vodjo) in »šotoka-pota« (njegovega pomočnika), ki je nosil koš. Kapo je nato določil »bele« in »črne« (dobre in zle); Črni so si izbrali še svojega kapota. Beli so bili našemljeni: kapo vseh mačkar je bil oblečen v »veštit« (moško obleko), Turek je bil rdeč od pet do glave, »medeh« (zdravnik) je nosil belo haljo z belo kapo na glavi ter »frat« (menih) v opravi iz temno rjavega sukna, okrog vratu pa je nosil rožni venec iz hrastovih šišek. Med bele so spadale še štiri »pupe« (dekleta) oblečene v pisana oblačila in velike papirnate klobuke, iz katerih so viseli trakovi; za njihovo varnost je bil zadolžen Turek.

Raznobarvni trakovi so krasili tudi posebne obleke »črnih«. Obleko so jim šivala dekleta, ki so jim bila pri srcu. Na glavi so nosili grda in popačena pokrivala, obraz pa so si načrtnili s sajami. Okrog pasu so imeli privezane kravje zvonce. Bili so pravi nepridipravi in burkeži. Z zvonci so ustvarjali velih hrup; hiše so potresali s pepelom in mazali mlada dekleta s sajami. Večkrat so napravili tudi resno škodo. Da le ne bi divjali prehudo, je skrbel »kapo črnih«. Njegov razpoznavni znak je bilo trobilo, imenovano »kamba«, kovinsko z zvokom podobnim rogu. Z njo so trobili in oznanjali pust vsak večer od dneva Sv. Štefana (26. decembra) do pusta.

Na pustno nedeljo so priredili ples, ki se ga je udeležila vsa vas. Po plesu so se črni zbrali na enem od svojih domov, kjer so se oblekli v maske. Ob zori so se odpravili in hodili po vasi jesti in piti. Ob dogovorjeni uri so se sestali z belimi in jo peš mahnili v sosednje vasi (Brest in Slum), kjer jim je župan vasi moral odobriti »pobiranje« po hišah. Nabirali so jajca, klobase, slanino... Po opravljenem delu so se vrnili domov in obiskali še domača ognjišča. Pustni ponedeljek se je končal s skupno večerjo.

196 Na pustni torek je bila osrednja plesna prireditev, ki se je začela že ob

14. uri. Tu se je zbrala vsa vas – mlado in staro. Po večerji pa so začele »kordije« (licitacija), ki jih je vodil kapo vseh mačkar. Vsakdo je lahko kupil »en ples« in zaplesal s svojo izbranko. S pepelnico se je s sežigom slamnatega pusta, ki ga Rakitljani niso nosili s seboj naokrog, rajanje končalo.

Kako pa je s pustom danes? Od starega običaja so se vendarle ohranili »črni«, ki pomešani z ostalimi maskami hodijo po vasi. Škoda, morda bi pa že skoraj pozabljen običaj vrnil v vas napeto pričakovanje in radost vsaj nekaj dni v letu in tako ljudi zbližal, saj so tudi v to sicer zakotno vasico prodrli elementi sodobne civilizacije, ki ljudi odtuja.

SPOROČILNOST PANJSKIH KONČNIC

BORIS VIŠNOVEC

Sedaj, ko je film *Poslikane panjske končnice* že krenil med gledalce in so na razpolago tudi video kasete, bi želel usmeriti pozornost na nekatere vidike sociološkega in psihološkega značaja. Ti momenti, ki prevevajo tako zgradbo celotnega dela, kot so pomembni pri sestavi in kompoziciji posameznih prizorov znotraj te celote, so izhodišče za dojetje režijskega koncepta. Samo bogastvo motivov, ki jih obravnavajo končnice, pa omogoča nadgradnjo celotnega dela.

Izhajali smo iz dejstva, da so v podobah, predstavljenih na končnicah, podane možnosti za razumevanje enega celega obdobja zgodovine slovenskega človeka, z vsemi dilemami, razslojenostjo, odnosi, pa tudi čustvovanjem in interpretacijami duhovnega sveta. Prav predstavitev tega notranjega sveta, ki po transformaciji proseva na končnicah, nam omogoča, da spregovorimo z občutki nekoga, ki je živel sto, dvesto let pred nami. Morda največje bogastvo končnic je prav dejstvo, da nam s predstavitvijo patriarhalne družbe nakaže tudi medčloveške odnose znotraj te družbe.

V tej patriarhalni samozadostnosti trdnih kmečkih domačij je bila žena nujno podrejena možu, ki je bil tudi naročnik poslikanih končnic. To potrjuje že samo zgodba o trpečem Jobu s svojo hudomušno predelavo svetopisemske zgodbe. Zgodba je poznana v različnih variantah tudi v drugih evropskih deželah. Zanimivo pa je, da je imel Job v Brnici pri Beljaku tudi svojo faro, kjer so vsako leto praznovali praznik čebelarjev na god sv. Joba. Tu smo posneli tudi ohranjene relikvije iz čebelarjeve voska, ki so jih uporabljali pri praznovanju. V kapelici poleg cerkve je ohranjena freska z angelom, ki drži v rokah panj kranjč. Zanimiva je prav večpomenskost zgodbe o Jobu in hudi ženi, kateri se črvi niso spremenili v zlate, tako kot godcem, temveč v ose.

Po uvodnih prizorih filma smo predstavili motive dela na polju in večernega vračanja z dela. Ob predstavitvi najstarejših poznanih končnic, ki podajajo podobe božjepotnih Marij, je razvidna centralna kompozicija motivov brez poudarjene globine. To kompozicijo in nepla-

stičnost prizorov smo skušali ohraniti tudi pri posnetkih zunanjih prizorov. Ob predstavitvah biblijskih motivov smo skušali okarakterizirati intimo kmečkega doma. Motive iz Starega in Novega testamenta je bilo potrebno smiselno vklopiti v koncept filma. Pri prikazu poroke in predmetov, ki sestavljajo balo, je znova poudarjen motiv bogastva. Zato pa je motiv svatbe zanimiv, ker nakazuje neko zadrego v odnosu med ženinom in nevesto. Sploh je ljubezenska tematika predstavljena zelo stvarno in realistično. Ozračje je povsem brez romantike in poda osnovno izhodišče za poznejše satirične obračune. Svet človeške intime in nežnosti je ujet v motive svetopisemskih zgodb ter v podobe cvetja, ki v nadnaravni velikosti krase številne končnice.

Na temo vojskovanja, bojov s Turki, vojnami med Francozi in Avstrijci, je nastalo veliko število končnic. Osnovna nota teh prizorov nima namena povzdigovati junaštva, temveč dolgo odsotnost od doma, ločitev, prikazane so posledice vojskovanja. Nevarnost je takorekoč stalno prisotna, kot del življenjskih dejstev in kot del spoznanja. Vojaška slava je iluzija, življenjska dejstva govore dovolj zgovorno sama po sebi. O tem dovolj prepričljivo poje tudi narodna pesem. Razmere, pogojene z življenjskimi dejstvi, pa že dovolj določno opredeljujejo tudi sam značaj ljudi. Od tu do skoka v fantastično ni več daleč. Pojavi se kralj Matjaž, in motiv boja med dobrim in zlim, tako v prikazu spopadov med Pegamom in Lambergarjem, kot v spopadih z zmaji. Ljudska domišljija se intuitivno opredeli za dobrega junaka, kar je tudi del karakternih lastnosti človeka.

Pojavijo se posledice dolgih ločitev od doma. Morda je bilo tudi resnično pomanjkanje moških zaradi večnega vojskovanja. Včasih so v ozadju tudi potisnjene želje ali pojav, ki ga danes imenujemo z učenim imenom - odtujenost. Skratka, vseh vrst razočaranja krojijo nadaljnjo usodo.

Ne bi želeli podreti vseh mostov in odreči spletu naslednjih prizorov veliko fantazijskih in originalnih, samosvojih pristrčnosti in fantazije. Toda v skrajni izostritvi je motiv brušenja ženskega jezika šolski primer histerije. Prizor, ko ženske pode moške od kartanja v gostilni, je končna slika obojestranskih frustracij, izražena na zelo duhovit in dovolj pristrčen način. Ko vlečejo mlado ženo iz mlina, zelo hitro pomislimo na motiv doktorja Fausta, ki znova razkriva skrite želje.

Končno je vse igra in se konča v nekakšnem cirkusu, kjer se spletajo vsi tematski sklopi filma. Preskočimo v današnji čas, kjer še vedno nosimo v sebi dediščino naših podzavestnih vzgibov. V tej dediščini zveni nostalgичna zasanjanost, ki je edina stalnica hitro se spreminjajočega se sveta. To je hkrati tudi tisti življenjski izvir, iz katerega se bomo lahko še dolgo napajali.

Podatki o filmu *POSLIKANE PANJSKE KONČNICE*

Scenarij in režija Boris Višnovec

Kamera Rado Likon, Ljubo Struna

Trajanje 25 min.

Proizvodnja Viba film, Ljubljana 1990